

körül az egész világ, majd újabb félfordulattal visszazökken eredeti helyére. Értelmét veszti minden, s ugyanezt az értelmet (nem, nem ugyanezt, egy másikat, egy gazdagabbat – egy szegényebbet?) azonnal vissza is nyeri. Nem is tudni, mi volt ez, teljesség vagy üresség, a teljesség üressége vagy az üresség teljessége. Egy biztos: „*Ami hír nélkül jött, addigra eltűnt nyomtalan. / De elkezdődött azzal, hogy vége van.*” Vagyis az égbolt éjjel-nappal nyitva tart, s ha igazán fedetlen fölvel jár alatta az a „*komoly panaszkodó*”, akinek Jónás Tamás tartja magát, bármikor rázuhanhat téglá, eső, gipszisten: a semmi és a minden.

Lackfi János

ÍGY VAN EZ, ÉS NINCSEN MÁSKÉPP

Bächer Iván: *Kutya Mandovszky – Családtörténetek*
Göncöl, 1999. 404 oldal, 1200 Ft

Egy irodalmon kívüli apróság

E recenzióknak nem lehet tárgya a mai magyar író „mint olyan” helyzetének részletekbe menő elemzése, ám mégis, érdemes egy pillantást vetni a helyzet azon elemeire, melyek szorosan összefüggnek a recenzeált kötet keletkezésének körülményeivel, sőt suttyomban beszivárognak a sorok közé, és végül is tartalmi kérdéssé sűrűsödnek.

Mit tesz tehát a mai magyar író? Csupán azt, amit az íróféle mindig is tett.

1. Ír. – Ez tehát rendben.

2. Publikál. – Itt meg kell állnunk.

Hol és hogyan publikál? Természetesen lapokban, melyek ilyen-olyan megfontolások alapján közlik írásait. Az irodalmi vagy irodalmat is publikáló lapok elsődleges elvárása a *novella* (vagy valami ahhoz hasonló), mivel ez elégíti ki praktikus igényeiket; a viszonylag rövid, kompakt írásművek a havi, esetleg heti lapszámokban gond nélkül, sőt kellemesen közölhetők, és szinkronban vannak a vélt olvasói várakozásokkal. (Ha belesünk az általános-

sá vált, fűrészpörizű, minden műfaji különbséget elkenő *szöveg* szó fedezéke mögé, akkor ki derül: a lapok szerkesztőinek kimondott-kimondatlan vágya ma is az, hogy Kosztolányi, Csáth, Móricz vagy Hunyady Sándor szintjén írt *novellákkal* és/vagy *tárcanovellákkal* emeljék lapjuk színvonalát és kényeztessék olvasóikat.) A terjedelem kényszere természetesen az író is köti. Ha meg akar jelenni, alkalmazkodnia kell. Márpedig meg akar jelenni. Mert hírnévre és pénzre vágyik, sőt megélhetésre. Amilyen mohó.

Ha ugyanez az író kötetet szeretne közreadni, akkor egy másik igénnyel találkozik, a kiadóéval, mely határozottan eltér a lapokétól: a kiadó ugyanis regényt vár, mert ez felel meg a vélt olvasói elvárásnak, a lehetőleg terjedelmes, nagylélegzetű regény, amelybe „bele lehet bújni”, „be lehet költözni”. Novelláskötetet ímmel-ámmal „hoz ki”, inkább csak jobb híján. Az író tehát megpróbál alkalmazkodni: regényt írni – ha van hozzá egy-két-három éve, nyugalma, háttere, ha megengedheti magának ezt a luxust. Megteszi, ami tőle telik (mert ugye hírnévre vágyik), és reméli, hogy elnyeri méltó jutalmát (mert – lásd, mint fent – pénzre is vágyik, sőt megélhetésre). A telhetetlenje.

A lapok és a kiadók várakozása közt az író számára alig-alig feloldható ellentét feszül. A folyamatos jelenlétet a lapok biztosíthatják, a súlyt, azt, hogy valakit „jegyezzenek”, a kötet, a várva várt regény. A többségnek döntenie kell: vagy-vagy.

Mindez nyilván irodalmon kívüli, és esztétikai szempontból teljesen mellékes, mégis szót érdemel. Bächer Iván esetében különösen. Hiszen a „*családtörténetek*” műfaji megjelölésű kötet írásai a *Népszabadság* Hétvége mellékletében, gyakorlatilag egy (irodalmat is közlő) hetilapban láttak napvilágot, s innen gyűltek a regényszerű kötet lapjaira. Az írónak – tudatosan vagy sem – egyszerre kellett a két ellentmondó szempontnak megfelelnie. Megtörtént. Részben sikerrel.

Bächer Iván író és hírlapíró, akárcsak a szer-teágazó családtörténetek kiindulópontját jelentő Romlaky Zalán, akinek özvegye, Gojszi sírva ismételteti, hogy elhalt férje más körülmények közt „*a magyar Csehov és a magyar Zola lehetett volna*”, s valóságos idegrohamot kap,

amikor fia, Romlaky Dezső is az apai példát követné, mert hiszen a férje is „...*abba halt bele! Hogy nem írhatott tisztességesen, szépen, hogy rabszolga volt, abba halt bele, édes kisfiam! [...] azért lett beteg! Az átkozott újságtól! Az az embert megöli, édes kisfiam! A hírlapíró nem azt írja, amit a szíve diktál. Annak megmondják, mit írjon és mit ne írjon, fiam. Annak naphosszat olvasni, javítani, szerkeszteni kell másokéit. Az szörnyű szakma, fiam... Abból szerkesztő lesz, az elfelejt rendszeren írni, fiam, ha egyáltalán megtanul*”.

Igy volt ez mindig, az író- és a hírlapírólét közti párhuzam és ellentét sokakat csábított, és sokakat felőrölt, benyelt, mert a lapvilág lápvilág, az egyiknek utált kényszer, a másiknak önként vállalt iskola, boldogságos tapasztalatszerzés, az egyikben fölneveli az író, a másikban megöli végleg. De az biztos, hogy Bächer Iván azért látja oly pontosan a hősét összemorzsoló ellentmondásokat, mert belülről látja.

Terepismeret és hitelesség

Kevés olyan prózaművet ismerek, amely Bächeréhez hasonló bensőségesen szeretetteli s ugyanakkor már-már kíméletlen lelkiismeretességgel rögzíti a rögzítendőket; a jellemeket, az utcákat, a hangulatokat – a világot, mely művének terepe, egyben tárgya.

Egy földrajzilag és szellemileg egyaránt távoli példával élve: James Joyce ULYSSES-éről állítják elfoglalt rajongói, hogy ha Dublint valamely totális katasztrófa – földrengés, szökőár vagy atom – elsőpörné – föld színéről, akkor a regény alapján hiánytalanul, kőről kőre újjá lehetne építeni, legalábbis 1904. június 16-i állapotában.

A KUTYA MANDOVSKY közel hasonló pontossággal rögzíti a budapesti Nagykörúttól északra fekvő Újlipótváros – házilagos becenevén Lipócia – topográfiaját és lakói – házilagos becenevükön a lipóciánerek – karakterológiáját. Valóban, ha a Duna megvadulna, és kitérve medréből elmosná a városrészt, a régészek Bächer Iván könyvének minden apró részletre kiterjedő, minden sarkot ismerő és ismertető útmutatásai alapján láthatnának a feltárás munkájához.

De az író ugyanezzel a megalkuvást nem ismerő, gondosan részletező tárgyismerettel vezet körbe a kötet valamennyi fő- és mellékállomását, így visz a távolabb fekvő budapesti

kerületekbe, a felvidéki és erdélyi helyszínekre. Ha egyszer a tárgy (például) Romlaky Zalának, a *Budapesti Napló* munkatársának és a nagyváradi *Szabadság* fiatal szerkesztőjének, bizonyos Ady Endrének a váradi színház bemutatóját követő éjszakai duhajkodása, akkor mérget vehetünk rá, hogy a kóborlás során útbajba ejtett féltucatnyi kocsmá, kávéház, obskúr borkimérés, bögrecsárda és végül a bordély pontosan ott volt, úgy festett és úgy működött 1899. november 29-én éjjel egy és reggel hat között, ahogyan a szerző elősorolja. – Ha pedig mégsem (mert ugyan ki tudhatja a szerzőn kívül?), a hitelesség látszata mindenestre tökéletes.

Ahová Bächer Iván elviszi olvasóját, ott előbb alapos felderítést végez, írásában tétova impresszióknak helye nincs. Minden valóságos és ellenőrizhető: a fémdobozos teasütemény márkája, a papírnyomógép típusa, a ballassagyarmati gettó elhelyezkedése.

Nem csupán a helyszínek, időpontok, személyek, tárgyak szinte tüntetően, már-már szociografikusan pontos ismeretéről van szó, hanem a szokások, a gesztusok, a mára szinte nyomtalanul kiveszett jelrendszerek földidézéséről is, melyek a megkérdőjelezhetetlen hitelesség benyomását keltik. Akár külön tanulmányt lehetne írni „A Kutya Mandovszky és a kártya” címmel; a szereplők, amikor nem éppen születnek, halnak, szaporodnak, ölnék vagy írnak, akkor kártyáznak, és Bächer pontról pontra végigzongorázza a különböző társadalmi közegekben és alkalmakkor játszott smen, ulti, huszonegy, piké, rómi ritmusára elhangzó „játékspecifikus” bemondásokat – nem vét sem taktust, sem dallamot.

A kártya egyébként mitikus jelentőségűvé növekszik a családtörténetekben; a cím is egy családi kártyabemondás. A Romlakyak romlását oly sokakhoz hasonlóan „az ördög bibliája” okozta, hiszen egy bizonyos Mandovszky Richárd nevű, amúgy jelentéktelen kártyás nyerte el rendszeresen a gyógyíthatatlan játékszenvedélyéről ismert családfő verejtékkel megkeresett fizetségét az Otthon-körben, s azóta „*a Romlaky családban mondják, amikor nem mén a lap, amikor valami baj van... Mandovszky, Mandovszky, kutya Mandovszky*”. És sűrűn hajtogatják, mert ritkán megy a lap, és gyakran van baj.

A kerek száz évet átfogó családi krónika hi-

telességét a részletek gazdagságán és az elszánt krónikáshűségen túl a kötethez mintegy függelékként csatolt „dokumentáció”, vagyis a kronológia és a kurta életrajzi összefoglalókat tartalmazó szereplőlista is alátámasztani látszik. (E két segédeszköz egyébként praktikus haszonnal is jár; az olvasó egyre-másra azon kapja magát, hogy hátralapoz, és kapaszkodót keres a függelékben, mielőtt eltévedne a burjánzó történetek dzsungelében.)

Néhány valóság

A huszadik századot végigindázó, hatvannyolc szemből szerkesztett történetfűzér kezdetén afféle ősapaként és ősanaként a Kolozsvárról a fővárosba települt Romlaky Zalán és felesége, a lipóciai őslakos Gojszi állanak, az ő rokonaik és utódaik sorsfordulóit rögzítik az epizódok. Két-két és fél generáció históriája. Az amúgy protestáns Gojszi zsidó származása rányomja bélyegét az utódok sorsára. A faji törvények perverziója különböző kategóriákba sorolja a család keresztény, zsidó vallású, illetve kikeresztelkedett tagjait, majd a történelmi fordulatok keresztbe-kasba hajjigálják őket az alakját, kiterjedését, államformáját és urait gyakorta váltogató országban, ide-oda dobálják Európa és Amerika között – a Romlakyak gyakran és joggal emlegethetik balsorsuk emblémáját, a kutya Mandovszkyt.

A zsidó szereplők révén a könyv a századforduló asszimilációs diadalmenetének, majd a deportálás katasztrófájába fulladó bukásának története. Is.

Meg a magyar szellemi élet eleven sokszínűségéből betegesen, vértelenül egyszínűvé sápadásának históriája. Is.

Bächer Iván sokat markol. És sokat is fog.

A családtörténetek tarka szötteése, a dzsentrik, linkek, prolik, lumpok, zsurnaliszták, írók, pártmunkások, színésznők, varrónők kavalkárdja a huszadik század magyar – jobbára baloldali – (eredeti értelemben vett) polgárainak és (eredeti értelemben vett) írástudóinak zavaros kálváriáját is megörökíti. A kálvária stációi a törvényszerű végzetek és a véletlenszerű túlélések. A legjobb részek együttese éppen az örült képtelenségek, az egymást keresztező sorsok okán áll össze életszerű, hihető, érvényes tablóvá.

A történetek talán legrészletezőbben végigkövetett hőse, az „ősapá” legfiatalabb utóda,

Romlaky Anna – kezdetben lila úrileányka, dúlt érzelmek közt hányódó hisztérika, majd egyre sikeresebb és magabiztosabb újságíró, a kolozsvári és budapesti lapok munkatársa, utóbb terjedelmes regényeivel hírnevet szerző pártos irodalmár. Kulcsfigura. Minthogy a KUTYA MANDOVSKY bizonyos értelemben kulcsregény.

Romlaky Zalánban, akinek élete legsikeresebb művét, a KATONADOLOG című drámát nagy sikerrel adják országszerte, lehetetlen nem ráismerni Thury Zoltánra, akinek KATONÁK című darabja a Vígszínház színpadáról indult országhódító útjára. És leányában, Romlaky Annában könnyű fölismerni Thury Zsuzsát. A redakciókban, irodalmi belberkekben (is) játszódó történetek tucajtával dobják az olvasó elé a század híres irodalmárait, szellemi nagyságait vagy éppen törpéit. Egyesek valóságos, mások álnéven bukkannak föl, s akinek kedve van hozzá, eljátszhat azzal, hogy azonosítja a szereplőket. A játékos kedvvel elegyített fikatív és valódi nevek tág teret hagynak a kitálósdinak, és a szórakozáshoz kapaszkodóul szolgál a függelékben közölt kronológia és szereplőlista. A kulcsregényjelleg azonban nem kulcskérdés, noha a nevek fölfedésének, illetve elrejtésének nehezen kiismerhető rendszere hozzájárul a kíváncsiság ébren tartásához – az azonosítás sikere a bennfentesség érzetével tölti el az érdeklődő olvasót.

A belső irodalmi utalások egyébként az alapjában komor hangütésű kötet egyik derűforrását jelentik. Innen tudjuk meg, hogy Romlaky Zalán (Thury Zoltán) eredeti családneve Köpe, s a kemény hangzású – immár levetkezett – nevet tőle kölcsönzi Déry Tibor egyik legemlékezetesebb figurája, a FELELET Köpe Bálintja „keresztelőjéhez”. Innen tudjuk meg, hogy Ady 1909-es SZERETNÉM, HA SZERETNÉNEK kötetének címe és nyitóverse, a SEM UTÓDJA, SEM BOLDOG ŐSE talán azon a részeg éjszakán fogant, amikor Romlaky Zalán a színházi bemutató után a nagyváradi kuplerájban a költő vállára borulván elbődül: „Szeretném, hogyha szeretnének! S lennék valakié!” – a szolgálatkész Ady intézkedik, és Romlaky lesz valakié, ahogyan ez már a kuplerájokban szokás.

Történet

Bächer Iván történeteket mesél. Nincs ebben semmi különös, csupán határozottan elüt a jó

ideig uralkodó nézettől, mely szerint történetet mondani lehetetlen. Úgy látszik, lehetséges. Bächer írásmódja, írói világszemlélete élesen ellentmond a sokat hajtogatott és egy időre szinte a korszerűség minimális követelményévé merevedett vélekedésnek, mely több szöveget hagyott maga után, mint emlékezetes írást. Mostanában megengedőbb nyilatkozatok hangzanak el. Úgy hírlík, „az irodalomba visszatért a történet”. Lehet. Bächer Iván számára azonban nem tért vissza, mivel sohasem távozott, amint ez korábbi kötetei – most csak a két legfontosabbat említtem –, az 1990-es LEVÉLREGÉNY és az 1997-es RÖTÚR bizonyítják.

A KUTYA MANDOVSKY hatvannyolc család-történetének többsége kerek, önmagában zárt és „ütöképes” – a legjobbakkal mellbevágóak. Rádásul olvasható; ez pedig nem azt jelenti, hogy sekélyes. Ellenkezőleg. És ami ennél is ritkább: érzelmeiket kavarr, noha mi sem áll tőle távolabb, mint az érzélgés. Olyasmit ír, amin akár sírni is lehet – néha meg nevetni. Valaha az ilyesmiért olvasták az irodalmat. Én még ma is ezért olvasom.

Az írások eredendően a hétvégi melléklet tárcanovellái, s ezek feladata, hogy olvasót szerezzenek a lapnak, majd a sorozatos közlés révén meg is tartsák azokat. A *feuilleton*, vagyis a tárcát, mely a múlt században meghódította a világot, mindig nagy becsben tartották a lapok és az olvasók, és gyanakvással szemlélte a magas irodalom, alkalmanként a felszínesség szinonimájaként kezelve. A KUTYA MANDOVSKY megjelenése kiváló alkalom e gyanakvás eloszlatására, az előítélet felülbírlatára.

A magyar irodalom jó néhány klasszikus novellistája éppen ezen a terepen, éppen ebben a műfajban alkotta legemlékezetesebb műveit. Egyebek közt Thury Zoltán. És mindennek előtt Hunyady Sándor. Talán ők lebeghetnek Bächer Iván szeme előtt.

A sorozatközlés természetesen buktatókat is rejt. Nincs dermesztőbb érzés, mint amikor az író-hírlapíró szorongva szembesül a gonoszul közelgő határidővel, majd farkasszemet néz az üres papírral. Ebben a fenyegetett állapotban sok minden megeshet. Az is, hogy egy történet, melynek természetes terjedelme mondjuk húsz oldal lenne, hat flekkre rövidül, mert ennyi a penzum, és az is, hogy egy másik történet, mely jó esetben háromflekknyire való, hatra húzódik ugyanez okból. Csoda volna, ha ezt

a csapdát Bächer kikerülte volna. Ez a csoda nem történt meg.

A kötet egészét tekintve az első kétharmadban több a jól elbeszélte történet, az utolsó harmadban csökken a feszültség. Mintha Bächernek több, pontosabb, kiérleltebb mondandója volna a múltból, mint a majdnem-jelenről, mely persze egybeesik az egyébként hosszú életű Romlakyak második nemzedékének végével: osztályrészük betegség, magány és halál. – Így van ez, és nincsen másképp – sóhajtana el gyakran idézgetett, tárgyyszerűen fatalista szentenciáját anyjuk, Gojszi, a lipóciai mátriárka, ha még élne, ha megélte volna gyermekei halálát. De ettől megkímélte a sors.

Ha Bächer Iván mércéje valóban valahol Hunyady Sándor legjobb írásainak magasságában húzódik, akkor jó úton jár. A KUTYA MANDOVSKY eddigi pályafutása legjobb könyve, de korántsem a csúcsa. Még van tartozása – tartozik még egy, két, öt, tíz vagy ki tudja, hány olyan írással, amin nem fog az idő. Természetesen – mint végeredményben minden író – csakis önmagának. Így van ez. Mert nincsen másképp.

Békés Pál

EGY AMERIKAI IRODALMI ÍRÓ

*Paul Auster: Hand to Mouth: A Chronicle of Early Failure
Faber & Faber, 1997. 436 oldal, papírkötésben
8,99 angol font*

Paul Auster irodalmi író. E jelzős összetétel immár majdnem évszázados pályafutása során különös utat tett meg a magyar irodalom történetében. Talán megkockáztatható, hogy bizonyos szempontból fordított értelmű modellje is e nagyobb történetnek: Ady az „irodalmi író” kifejezést Kosztolányira feltétlenül pejoratívan értette, vagyis a minősítés kezdettől fogva erős morális értelmezést tartalmazott a pusztán esztétikai vagy formai ellenében, s a magyar irodalom „nagy” története mindenkor inkább a külön-különféle morális kérdések egymásutánja volt. Az 1945 utáni időszakban